

Петро Токар,

кандидат соціологічних наук, науковий співробітник
Інституту євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
директор НДІ міграції і демографії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
почесний професор ЄНУ ім. Л.М.Гумільова (Казахстан)

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ УЧАСНИКІВ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ ТРАНСКАРПАТСЬКОГО ЦЕНТРУ ЖАНА МОНЕ УЖНУ

(за результатами соціологічного дослідження)

Статтю присвячено результатам пілотного соціологічного дослідження, яке було проведено серед учасників літньої школи з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС», що відбулася в рамках реалізації наукового проекту «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку Ужгородського національного університету». Головна його ідея полягає в тому, щоб вивчити ціннісні орієнтири учасників зазначеної школи, з'ясувати рівень засвоєння ними отриманих знань, а також ставлення до окремих принципів проблем: вступу України до НАТО і ЄС, щодо співжиття із громадянами європейських країн та мігрантів, а також стосовно запровадження у навчально-освітній процес УжНУ названого навчального курсу. Курс інтеграції України у світовий економічний та культурний процес на основі глобальних практик та проблеми, які виникли в ході його реалізації, пов'язані зокрема з поширенням на її теренах явищ культурної уніфікації, поступовою втратою засадничих цінностей і традицій, поширенням популізму, корупції, потребують глибокого теоретичного осмислення, фундаментального дослідження, найперше в регіональному аспекті.

Ключові слова: дослідження, цінності, Євросоюз, Україна, регіон.

The article is devoted to the results of a pilot sociological study conducted among participants of the summer school to study the course «Immigration and Transnationalism: EU Experience», which took place within the research project «Jean Monnet Transcarpathian Center for European Development Strategies of Uzhhorod National University». Its main idea is to study the values of the participants of this school, to find out the level of assimilation of their knowledge, as well as attitudes to certain fundamen-

tal issues: Ukraine's accession to NATO and the EU, coexistence with European citizens and migrants, and concerning introduction in the educational process of UzhNU of the named educational course. The course of Ukraine's integration into the world economic and cultural process on the basis of global practices and problems that arose during its implementation, related in particular to the spread of cultural unification, gradual loss of fundamental values and traditions, the spread of populism, corruption, need deep theoretical understanding, fundamental research, first of all in the regional aspect.

Key words: *research, values, European Union, Ukraine, region.*

Вступ. Європейський досвід поставив під сумнів перспективи асиміляції різних етнічних та соціальних груп в єдину гомогенну спільноту, практики мультикультуралізму щодо цивілізованого, безконфліктного співіснування різних соціокультурних груп (етнічних меншин, іммігрантів, біженців, феміністок, інших спільнот тощо) в єдиній державі, позитивний вплив культурної багатоманітності на людське буття. Міграційна криза в ЄС та атомізація суспільства спричинили потребу консолідації суспільства навколо загальнонаціональних цінностей шляхом піднесення ідентичності груп до ідентичності державної та загальнонаціональної. Ця потреба співзвучна викликам глобалізації як визначальному наднаціональному процесу сучасності, який ініціює ослаблення соціальних, корпоративних та політичних форм групової ідентичності. Він призвів до нових викликів у сучасному суспільстві, розмивання цінностей і традицій, конфлікту ідентичностей та генофондів «нових» та «старих» спільнот, загроз нацбезпеки, особливо в Україні, гострій конкуренції на її теренах панросійської імперської та проєвропейської української ідентичностей, російсько-української війни і, як наслідку - часткової втрати суверенітету і цілісності держави.

Курс інтеграції України у світовий економічний і культурний процес на основі глобальних практик не завжди сприяє збереженню та розвитку української національної ідентичності та стабільності суспільства. Брак ефективних організаційно-правових та адміністративних механізмів, а також належної державної фінансової, інформаційної підтримки національної культури призвів до поширення на її теренах явищ культурної уніфікації, поступової втрати зв'язку духовних підвалин суспільного життя з національно-культурними архетипами, цінностями і традиціями. Це ж стосується інституціональної та світоглядної протидії поширенню популістських практик як простого способу вирішення складних проблем суспільного розвитку. Однак найбільшим викликом для національного будівництва в Україні є проєкт насадження російської ідентичності на теренах України, який має довгу історію. Небезпека конкуренції цих різних світосприйнять на одній території полягає у тому, що проросійська ідентичність здатна замінити українську, бо механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» («какаяразница») цих ідентичностей через спільний багатовіковий спосіб буття, спільні жит-

теві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні, віруваннях тощо. Іншими словами, існують реальні загрози щодо втрачання засадничих цінностей і традицій, розмивання української ідентичності як із Заходу, так і Сходу, а за цим - виникнення регіональних конфліктів, їх переростання у загальнонаціональний. При цілеспрямованій стратегії формування української національної ідентичності Україна як новітній незавершений цивілізаційний проєкт має всі перспективи уникнути як цієї загрози, так і пасток «плавильного казана» та мультикультуралізму, оскільки такі практики глобалізації не набули на її теренах широкого втілення. Можливе цивілізаційне майбутнє України — побудова громадянської, політичної нації, де етнічна, особистісна та групова самоідентифікація громадян буде надійно захищена недоторканістю прав і свобод людини та громадянина, достойно забезпеченого творця свого життя. Проте така цивілізаційна перспектива потребує детального теоретичного осмислення, фундаментального дослідження і опосередкування як задач, чинників та механізмів її досягнення, так і викликів, які виникатимуть на цьому шляху, зокрема у регіональному вимірі. Започаткувати такий науковий процес і покликане це пілотне дослідження.

1. Методологія, методика та інструментарій дослідження

Соціологічне дослідження проведено серед учасників літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС», яка відбулася в рамках реалізації наукового проєкту «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку Ужгородського національного університету» (ТЦЖМ УжНУ, 23-25 червня 2021 року). Учасники зазначеної літньої школи є цільовою аудиторією названого навчального курсу. У кожного дослідника-викладача, задіяного в проєкті, формується власна цільова аудиторія, серед якої проводяться і до 2023 року проводитимуться пошукові дослідження за визначеною метою і за відповідним дослідницьким методом.

Метою соціологічного дослідження були науково-вимірjuвальні дії за методом пілотного соціологічного дослідження, за результатами яких вивчалися ціннісні орієнтири учасників літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС». За мету ставилося також з'ясувати рівень засвоєння ними отриманих на заняттях знань, а також ставлення слухачів щодо окремих принципових проблем: вступу України до НАТО і ЄС, до співжиття із громадянами європейських країн та до мігрантів, а також до запровадження у навчально-освітній процес УжНУ зазначеного навчального курсу.

Об'єкт дослідження – учасники зазначеної онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС».

Предмет дослідження - ціннісні орієнтири учасників літньої онлайн-школи (ставлення до матеріальних та духовних цінностей, система установок, переконань, уподобань, виражена у поведінці тощо).

Актуальність проблематики не викликає сумніву, оскільки зазначені проблеми виступають головними чинниками впливу міграції та демографії на виклики та загрози національній безпеці, самостійності і незалежності України. Особливо актуальним є дослідження цих проблем у регіональному вимірі, і проводиться воно в регіоні за таким методологічним підходом вперше.

Вибірка випадкова - це учасники цільової аудиторії літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС» - понад 50 слухачів, серед яких виявилось найбільше зацікавлених відповісти на поставлені запитання анкети. Анкета складалася із вступу, 4-х блоків - 14-ти проблемних закритих і напівзакритих та одне відкрите запитання, і особистих даних (соцдемблок). Географія досить широка: у масиві опитаних - представники майже всіх регіонів Закарпаття та сусідніх областей, що є цілком достатнім для обраного методу пілотного соціологічного дослідження, здійснення науково-розвідувального та порівняльного аналізу із тими дослідженнями, які проводилися в Україні та за кордоном щодо ціннісних орієнтацій населення, ставлення до мігрантів, котрі були доступні автору.

Довідково: мета курсу - підвищення професійного рівня слухачів літньої школи в ході ознайомчого вивчення тематики імміграції і транснаціоналізму, зокрема через призму напрацьованого досвіду окремих країн Євросоюзу та Європи в цілому. Лекторами та доповідачами школи стали провідні професори УжНУ, інших вітчизняних і зарубіжних університетів, вчені, що спеціалізуються в галузі міграції і транснаціоналізму, керівники і менеджери обласних державних структур і приватних компаній, а слухачами - студенти, магістранти, докторанти та аспіранти УжНУ і інших вітчизняних і зарубіжних вишів. Форми роботи літньої школи: інтерактивні онлайн-лекції, навчальні семінари та тренінги, майстер-класи і дослідження. Школи ТЦЖМ УжНУ проводимуться один раз на рік, зазвичай влітку, протягом 3-5 днів до 2023 року включно.

Проблемність і дослідженість тем ціннісно-культурних орієнтацій населення, ставлення до мігрантів на Закарпатті та в Україні серед інших є гостроактуальною, а тому увага дослідників до них є вельми помітною, особливо в останні три роки, коли ця проблематика надзвичайно загострилася до рівня викликів і загроз національній безпеці держави. Стосовно явища імміграції, то серед українських науковців посилилася зацікавленість насамперед щодо проблематики його дослідження. Зокрема науковці Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) опублікували збірник тез і матеріалів, підготовлений за підсумками науково-практичної конференції «Проблеми реалізації державної міграційної політики України»[1]. Заслужують на особливу увагу праці таких науковців НІСД, як: О.А. Малиновська [2] і Л.А. Жураківська [3], Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ: Е.М. Лібанова [4], О.В. Позняк [5] і Т.О. Гнатюк [6], дослідниці у сфері міграції із Аналітичного центру CEDOS А.В. Фігісової [7]. Важливими при дослідженні є Указ Президента

України від 20 липня 2007 р. № 657 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017р. № 482-р. «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [8], а також низка науково-аналітичних інтерв'ю Елли Лібанової з приводу проблем трудової міграції і демографії [9], Романа Гурського [10] та інших. Дослідження з тематики міграційних настроїв і мотивацій, а також ціннісно-культурних орієнтацій населення системно проводить генеральний директор КМІС, професор Володимир Паніотто [11], дослідники Олексій Толкачов [12], Ярослав Жарєнов [13], Павло Кравчук та Катерина Кульчицька [14]. Особливо виділяються проведені дослідження наукових співробітників Інституту соціології НАН України Ірини Бекешкіної [15], Сергія Дембіцького [16] та Євгена Головахи [17]. Поряд із названими вище (офіційними документами) логічно вписуються до цієї проблематики аналітичні документи, як «Щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні» [18], створення Експертної ради з питань міграційної політики Національного інституту стратегічних досліджень та матеріали її VII засідання, присвячене обговоренню проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового забезпечення наявності іноземного громадянства (підданства) у громадян України» № 4640 [19], аналіз кримінальних правопорушень, які скоїли в Україні іноземці [20] та інші.

Більше того, у практиці науково-освітніх установ майже відсутніми були дослідження й обговорення таких проблем, як протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах [21] та ксенофобії [22] і до них дотичних, оскільки такого масштабу міграційної кризи, яка розпочалася у 2015 році і яка б так потужно вплинула на політику Європейського Союзу в цілому та на ситуацію в його окремих державах, в історії не було. А нині вже є нові загрози її повторення на тлі подій в Афганістані, Білорусі та інших регіонах і країнах. Наслідки кризи відчутні повсюдно, як у країнах західноєвропейського «ядра» [23, 24], так і в прикордонних країнах Східної Європи - сусідах України, що негативно позначилося на культурно-ціннісних орієнтаціях населення усієї Європи [25].

Слід назвати і дослідження такої проблеми, до якої раніше науковці лише теоретично підступалися або не вивчали її зовсім, - це геномні дослідження. Тут виділяється робота науковців УжНУ та їх партнерів, яка набуває щораз більшого резонансу, а з огляду на нашу проблематику вона особливо актуалізується в контексті дослідження проблеми імміграції і транснаціоналізму, потребує окремого підходу до здійснення порівняльного аналізу міграційної тематики з результатами названого вище геномного дослідження [26]. Активно розвивають тему генетичного походження предків казахстанські дослідники, зокрема в гуманітарній, найперше в історичній і політолого-соціологічній областях [27].

2. Зміст дослідження та соціологічний аналіз його результатів

Перший блок дослідження присвячений оцінкам респондентами власного ставлення (Скажіть, будь ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву?) до важливих життєвих цінностей, складений із семи запитань.

Таблиця 1 (%)

Запитання	Дуже важливо	Скоріше важливо	Скоріше не важливо	Зовсім не важливо
Наскільки важливі для Вас друзі, знайомі?	50	50	0	0
Наскільки важливий для Вас вільний час?	70	30	0	0
Наскільки важлива для Вас політика?	23,3	60	16,7	0
Наскільки важлива для Вас робота?	60	36,7	3,3	0
Наскільки важлива для Вас релігія?	16,7	46,7	23,3	13,3

Як видно із таблиці 1, респонденти віддали перевагу вільному часу, роботі та друзям, які розділили 1-3 місця серед своєрідного рейтингу юнацького романтизму, адже більшість опитаних - молоді люди, студенти. Тому максималістське цінування вільного часу та друзів досить виразно протирічить цінностям роботи, хоча розуміння у наші часи значення для людини можливостей працювати і цінність отримати роботу є ознакою того, що опитані молоді люди реально пробувають розставити акценти між своїми бажаннями і реальними потребами у житті. Для порівняння: в цілому в Україні, наприклад, політикою цікавляться 12%, а серед наших респондентів - 83,3%.

Окремо ми виділили у цьому блоці останнє запитання як важливий індекс самопочуття: «Наскільки Ви задоволені своїм життям у цілому»? 73,3% опитаних ним задоволені; 13,3% - ні те, ні інше, а 10% - не змогли дати однозначну відповідь, і 3,7% в цілому життям незадоволені.

За іншою методикою глобального дослідження - Індексом якості життя серед країн світу, яке проводилося за сукупністю факторів, зокрема: купівельна спроможність населення, рівень забруднення довкілля, співвідношення цін на житло і доходу, вартість життя, рівень безпеки, якість охорони здоров'я, час у дорозі на роботу і клімат, то Україна за підсумками 2020 року опинилася на 65 місці із 80 країн (у 2013 році - 57) в **рейтингу якості життя**. Нас випередили Індія, Панама, Ліван та Колумбія. Ще виразніше відставання України в іншому світовому рейтингу - в **рейтингу щастя**: у 2013 році - 87 місце, у 2018 - 138 (після Судану і перед Того), і в останні три роки дещо поліпшилося: у 2021 році 110 із 156 досліджуваних країн. У регіональному зрізі цю тему варто би досліджувати окремо та порівняти із загальнонаціональними показниками. Прогнозно висновки будуть різнитися суттєво.

Принципове питання другого блоку було таке: «**Чи хотіли би Ви жити по сусідству з іммігрантами?**» «Так» відповіли 40% опитаних; «Не знаю» - 43,3% і 16,7% відповіли категорично «Ні!». А ось ці показники також значно відрізняються від загальнонаціональних, ймовірно більше за попередні.

На запитання «**Чи згодні Ви з твердженням, що коли робочих місць не вистачає, потрібно віддавати перевагу громадянам України перед іммігрантами?**» отримали такі відповіді: «Повністю погоджуюсь» - 20%; «Погоджуюсь» - 40%; «Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь» - 40%; «Не погоджуюсь» - 0. Названа проблема є глобальною і потребує окремого теоретичного осмислення і фундаментального дослідження.

Таблиця 2 (%)

Запитання	Добре	Погано	Не добре і не погано	Важко відповісти
Як би Ви оцінили вплив іммігрантів на розвиток країни?	16,7	10,0	33,3	40,0
В УжНУ навчаються іноземні студенти. Як Ви до них ставитеся?	73,3	0	20,0	6,7
А як, на Вашу думку, до них ставляться мешканці міста?	16,7	13,3	3,33	3,67

Молоді люди та інші учасники літньої школи, які брали участь у проведеному дослідженні, прослухали його вперше і схвально поставилися до можливості вивчати цю складну проблематику й надалі. Так, на запитання «**Якщо би Ви мали можливість поглибити свої знання у цьому напрямі, то як би Ви поставилися до запровадження в навчально-освітній процес на кафедрі курсу «Імміграція і транснаціоналізм?**» відповіли «Так» - 76,7%», 3,3% заперечили, а решта - не визначилися.

І ще було кілька надважливих складових політико-культурної орієнтації опитаних. На запитання «**Як Ви вважаєте, Україні потрібно вступати до ЄС?**» відповіли «Так» 80%, «Ні» - 3,6%, «Не знаю» - 3,3%, а решта має інші думки, зокрема: «Так», але на умовах примату національних інтересів, як цього домагаються наші сусіди (Польща, Угорщина), «Так», але для цього потрібно владі займатися не популізмом, а здійснювати реформи і сформувавши привабливий імідж нашої країни для вкладання іноземних інвестицій у розвиток національної економіки.

На останнє запитання «**Як Ви ставитеся до підписаної Угоди про Асоціацію України з ЄС?**» отримали такі відповіді: «Добре» - 83,3%; «Погано» - 3,7%; «Не добре і не погано» - 10%, а решта мала власну думку, зокрема «Добре, бо це наш цивілізаційний вибір і виклик часу» - 3% респондентів.

3. Висновки і рекомендації. 1. Високий щабель ціннісних стандартів у опитаних щодо принципів духовних, політичних, культурних орієнтирів, самопо-

чуття, задоволеності життям, позитивного ставлення до мігрантів, сусідів, інтеграції країни до ЄС, а також виразно високі життєві стандарти свідчать про високі мотивації та позитивні настрої у молодих опитаних людей, які треба не лише зберегти, але й розвивати на основі навчально-освітнього і виховного процесу, у тому числі за допомоги вивчення і засвоєння цінностей, норм співжиття і досвіду народів Європи в ході реалізації проєкту ТЦЖМ УжНУ.

2. Позитивне загалом ставлення у респондентів і до мігрантів, особливо іноземних студентів, проте суперечливими є їх думки і позиції щодо впливу мігрантів на розвиток країни, надання їм робочих місць, також проблематичним (прогнозно) є ставлення мешканців міст і сіл до приїжджих. В УжНУ цю проблему можна б вирішувати шляхом формування, наприклад, цільової аудиторії, тобто вивчення учасниками літніх шкіл і студентами УжНУ навчальних курсів типу «Імміграція і транснаціоналізм» та інших, з одного боку, а головне - просвітницької роботи серед населення регіону. Ця тема поки що не досліджена в регіоні.

3. Позитивно зорієнтовані наші учасники опитування і щодо вступу України до ЄС та підписаної Угоди про асоціацію України з ЄС.

4. Концепція літньої школи з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм», яка була частково викладена і схвалена Європейською Комісією у проєкті «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку», себе виправдала і пропонуватиметься до запровадження у навчально-освітню програму кафедри міжнародних студій і суспільних комунікацій УжНУ, а також готуватиметься до видання навчально-методичний посібник під назвою «Імміграція і транснаціоналізм», у т.ч. за матеріалами літньої школи.

5. У постмодерному світі внаслідок розгортання глобалізаційних процесів, популізму, корупції в духовно-культурній сфері, міграційної кризи проблеми і невизначені перспективи, загрози і виклики, які постають перед Україною, потребують комплексного вжиття заходів у духовній, науково-освітній, гуманітарній, інформаційній, економічній і міжнародній сферах.

Існування і розвиток держави як багатонаціонального, демократичного, правового суспільства та забезпечення її національної безпеки і територіальної цілісності можливі лише за умови збереження міжнаціонального миру, регіональних порозумінь і досягнення суспільної злагоди, а цінності і традиції, їх збереження і розвиток, належне ставлення до них громадян - принципові засади розбудови національної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. – 108 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>. /

2. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.
3. Жураковська Л. А. Міжнародний досвід залучення іноземних студентів на ринок праці та доцільність його використання в Україні // Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. – С. 68-73.
4. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2(33). С. 11–26.
5. Позняк О. В. Проблеми реалізації імміграційної політики України // Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. – С. 63-68.
6. Гнатюк Т. Стратегія державної міграційної політики України: у фокусі - трудові мігранти // Там само - С. 15-21.
7. Фітісова А.В. Роль міграційної статистики для реалізації стратегії державної міграційної політики України // Там само. - С. 57-62.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності»: Указ Президента України від 20 липня 2007 р. № 657. та Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>.
9. «Дуже серйозна пастка». Демограф Елла Лібанова виступила проти преференцій заробітчанами. 20 липня, 2021. URL: https://biz.nv.ua/ukr/economics/libanova-vistupila-rizko-proti-nadannya-preferenci-y-zarobitchanam-novini-ukrajini-50172506.html?utm_content=set_lang&fbclid=IwAR1N8WRAiqMghRzZcrrRHhSbt2DYUhcA2ZucTCLiFfJMc6X-CgOPQfskGw (Дата звернення: 04.08.2021); Україна не буде пустелею, питання в тому – хто житиме на цій землі, - демографка Елла Лібанова; Мільйони заробітчан залишають Україну, але на їх місце прийдуть інші етноси. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/obshhestvo/5653955-milyoni-zarobitchan-zalishayut-ukrayinu-ale-na-yih-mistse-priyidut-inshi-etnosi-demografka.html>”. (Дата звернення: 04.08.2021).
10. Роман Гурський. Еміграція з України в 2015-2017 рр.: основні напрямки за даними національного відомства статистики України. URL: <https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/a.516538005518814/1007059126466697/?type=3>; «Ліви» і «праві»: «добро» проти «зла»? Українці – це титульна нація, тому будь-які мігранти мають пристосуватись до культурних цінностей, які ми маємо в Україні». (Дата звернення: 17.02.2021).
11. Геополітичні орієнтації жителів України: червень 2021р. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1054&page=1&fbclid=IwAR3UDwPNNRb33XRXT5goiktRce-ofTeaFrpZz-ST2UdC488aUqUg1gGl-slo> - КМІС: «Українці стали щасливішими. Наші позиції у тематичному міжнародному рейтингу за 2021 рік відчутно перевищили показники 2020 і 2019-го. Невже ми зрозуміли головне і почали цінувати, що маємо?». URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/06/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-svitovomu-rejtn-hshhasty?fbclid=IwAR2bYFbjRQDmk4G58RMmAB-aFcJ1oYptuGRAdc44ouwmp_e6AFx-L8QKjU_aem_AcQ83U2b4Dn37nyLkPzqBomglgU1do8mWT9Lzyu7nHf1TqTUoNPsYptx-h29ujBNWwxYz6HISSLySVSh_2oZdfrR3CnhoTDsv5AgJ07WOOlZCGXImD8olMldzPZRzx-ewRjG8, «Суспільно-політичні настрої населення України (24.07-1.08.21). URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1&fbclid=IwAR3L_Hbw2kf371wd9JHNt1PfdimEoaSNMdObbgmFYncLQCa0hs5telwC1M. (Дата звернення: 07.07.2021).
12. «Подробнее о будущем» - в книзі Алексея Толкачёва «Заветная Украина». URL: https://ridero.ru/books/zavetnaya_ukr... - (Дата звернення: 04.08.2021).

13. Три проблеми, від вирішення яких залежить наше майбутнє. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/politika/5626156-kinets-ukrayini-tri-problemi-vid-virishennya-yakih-zalezhit-nashe-maybutnye.html?fbclid=IwAR1TL6i4js3tyOTYxdRvkek7p9mGPxKICRt4Hb4F-PvZeFEpFLldNTXV1N5E>. Ярослав Жаренов (Дата звернення: 04.08.2021).
14. Як українці порушують міграційне законодавство ЄС, але не перегинають палку. Павло Кравчук, Катерина Кульчицька. URL: https://m.dt.ua/international/yeuropeyskasprokusa-347437_.html; Павло Кравчук. Що має зробити Україна, аби зберегти людський потенціал і захистити заробітчани у вразливій ситуації. (Дата звернення: 04.08.2021). <https://zn.ua/ukr/international/teatr-mihratsijnoji-politiki.html>. (Дата звернення: 04.08.2021).
15. Ирина Бекешкина. Пока мы живы, ничего не решено окончательно. URL: https://zn.ua/interview/irina-bekeshkina-poka-my-zhivy-nichego-ne-resheno-okonchatelno312567_.html?fbclid=IwAR10LT1pwCGp81KKtz1EVfKEd9rcMHnfd6jYQPgrfMlmlJACac3dSKhryHo#.XnXwG4EYQvs.facebook. (Дата звернення: 26.03.2019).
16. Міжособистісна політико-психологічна напруженість населення України. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=935&page=1>. (Дата звернення: 05.08.2021).
17. Євген Головаха. Українці вперше усвідомили, що дружба з Росією - це шлях до приниження. URL: https://lb.ua/society/2018/12/13/414770_evgeniy_golovaha_ukraintsi_vpervie.html?fbclid=IwAR3RNQE1aWdWtdXX7m0OfAvMo3lkWZExpTkLGGy5S1PPK41PnPn-IUwOFQ. (Дата звернення: 13.12.2018), а також https://censor.net/ru/resonance/3284246/v_ukran_z_svobodou_menshe_problem_nj_z_vdpovdalnstyu_svobodu_mi_tak_chi_nakshe_sob_zabezpechili_vgen?fbclid=IwAR078Zff5QGxqN3QgcUg2bGM61CwjlasTtHOC5piwWKwkL8EcZORBHbFSxU.
18. Щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v>. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v>, 14.04.2020. (Дата звернення: 15.06.2021).
19. VII засідання Експертної ради з питань міграційної політики Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/vii-zasidannya-ekspertnoi-radi-z-pitan-migraciynoi-politiki-nacionalnogo-institutu?fbclid=IwAR1ZIBPhPbWyGRK62JYuwSW4-Eeuh9COYNP4R9cN3aXkUAWMS1dx4UOinpE> (Дата звернення: 21.04.2021).
20. Скільки кримінальних правопорушень скоїли в Україні іноземці. URL: https://www.slovo-idilo.ua/2021/06/17/infografika/suspilstvo/skilky-kryminalnyx-pravoporushen-skoyily-ukrayini-inozemci?fbclid=IwAR150rdQ8a6zz3J_EMDcLE3PkSxy5RLXbw7WP7iof5w3vZgHkzk-BYNtZWoQ_aem_AfbvPNNpJ2NLM20bFb4FMIjCDOYf7KAQ3gFQ0QD66TOGb_i4bSs-keEZCyr5F0NsH16-KFcPzyktHazTwZiGosZN9apdjfN_99IEjZ70-T2qj2_MCSGjzbHIm-FmII4lal6g. (Дата звернення: 17.06.2021).
21. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т., 2016. – 356 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pd>. (Дата звернення: 17.06.2021).
22. Мечты о Европе: беженцы и ксенофобия в России и Украине. URL: <https://www.opendemocrasy.net/ru/mechty-o-evrope/>. (Дата звернення: 24.02.2021).
23. Рассел Г. Рік хюге по-данськи. Секрети найщасливішої країни у світі / Гелен Рассел; пер. з англ. О Липської. – Х.: Віват, 2018. – С.310-311.
24. Фукуяма Ф. Политика идентичности и предпосылки гражданской войны в США. [Електронний ресурс]. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2018/11/14/fukuyama-politika-identichnosti-i-predposylki-grazhdanskoj-voyny-v-ssha>.
25. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf. (Дата звернення: 05.08.2021).

26. Taras K Oleksyk, Walter W Wolfsberger, Alexandra M Weber, Khrystyna Shchubelka, Olga T Oleksyk, Olga Levchuk, Alla Patrus, Nelya Lazar, Stephanie O Castro-Marquez, Yaroslava Hasynets ... Show more. Author Notes GigaScience, Volume 10, Issue 1, January 2021, g1aa159, URL: <https://doi.org/10.1093/gigascience/g1aa159>. Published: 13 January 2021 Article history Genome diversity in Ukraine Abstract. <https://academic.oup.com/gigascience/article/10/1/g1aa159/6079618?searchresult=1> (Дата звернення: 21.05.2021).
27. Батыры как ОПГ, олигархи как туленгуты, слабые ханы, трайбализм, непотизм и другие параллели казахской истории. https://orda.kz/batyry-kak-opg-oligarhi-kak-tulenguty-slabye-hany-trajbalizm-nepotizm-i-drugie-paralleli-kazahskoj-istorii/?fbclid=IwAR09-IKC93yBkvuOmTIQrHD_08BfvP7NYN9P98sivZjk7UYJDKpWFUnHV8. (Дата звернення: 12.08.2021).

REFERENCES

1. Malynovs'ka, O.A. (2019). *Problemy realizatsii` Stratehii` derzhavnoi` mihratsiynoi` polityky Ukraïny [Problems of implementation of the Strategy of the state migration policy of Ukraine]*. Kyiv: NISD. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf> с. / [in Ukrainian].
2. Malynovs'ka, O.A (2018). *Mihratsiyna polityka: hlobal'nyy kontekst ta ukraïns'ki realii` [Migration policy: global context and Ukrainian realities]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
3. Zhurakovs'ka, L. A. (2019). Mizhnarodnyy dosvid zaluchennya inozemnykh studentiv na rynek pratsi ta dotsil'nist' yoho vykorystannya v Ukraïni. [International experience in attracting foreign students to the labor market and the feasibility of its use in Ukraine] *Problemy realizatsii` Stratehii` derzhavnoi` mihratsiynoi` polityky Ukraïny-Problems of implementation of the State Strategy of migration policy of Ukraine: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (m. Kyïv, 19 hrud. 2019 r.) / uporyad. O. A. Malynovs'ka. – Kyïv: NISD, 2019. - S. 68-73. [in Ukrainian].*
4. Libanova, E. M (2018). Zovnishni trudovi mihratsii` ukraïntsiv: masshtaby, prychny, naslidky. [External labor migration of Ukrainians: scale, causes, consequences]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika-Demography and social economy, 2(33). C. 11–26. [in Ukrainian].*
5. Poznyak, O. V (2019). Problemy realizatsii` immihratsiynoi` polityky Ukraïny.[Problems of implementation of immigration policy of Ukraine] *Problemy realizatsii` Stratehii` derzhavnoi` mihratsiynoi` polityky Ukraïny -Problems of implementation of the State Strategy of migration policy of Ukraine: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (m. Kyïv, 19 hrud. 2019 r.) / uporyad. O. A. Malynovs'ka. – Kyïv: NISD, 2019. – S. 63-68 [in Ukrainian].*
6. Hnatyuk, T. *Stratehiya derzhavnoyi mihratsiynoyi polityky Ukrayiny: u fokusi - trudovi mihranty [Strategy of the state migration policy of Ukraine: in focus - labor migrants]* [in Ukrainian].
7. Fitisova, A.V. *Rol' mihratsiynoyi statystyky dlya realizatsiyi stratehiyi derzhavnoyi mihratsiynoyi polityky Ukrayiny [The role of migration statistics for the implementation of the state migration strategy policy of Ukraine]* [in Ukrainian].
8. Pro rishennya Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukraïny vid 15 chervnya 2007 roku «Pro napryamy derzhavnoi` mihratsiynoi` polityky Ukraïny ta nevidkladni zakhody shchodo pidvyshchennya ii` efektyvnosti»: Ukaz Prezydenta Ukraïny vid 20 lypnya 2007 r. No 657. ta Pro skhvalennya Stratehii` derzhavnoi` mihratsiynoi` polityky Ukraïny na period do 2025 roku [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 15, 2007 «On Directions of the State Migration Policy of Ukraine and Urgent Measures to Improve Its Efficiency»: Decree of the President of Ukraine of July 20, 2007 No. 657. period until 2025]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>. [in Ukrainian].
9. «Duzhe seryozna pastka». Demohraf Ella Libanova vystupyla proty preferentsiy zarobitchanam [“A very serious trap.” Demographer Ella Libanova opposed the preferences workers].

biz.nv.ua Retrieved from https://biz.nv.ua/ukr/economics/libanova-vistupila-rizko-proti-nadannya-preferencyi-zarobitchanam-novini-ukrajini-50172506.html?utm_content=set_lang&fbclid=IwAR1H8WRAiqMghRzZcrrRHhSbt2DYUhcA2ZucTCLifFJJMc6X-CgOPQfskGw [in Ukrainian].

10. Hurs'kyy, R. Emihratsiya z Ukrayiny v 2015-2017 rr.: osnovni napryamky za danymy natsional'noho vidomstva statystyky Ukrayiny [Emigration from Ukraine in 2015-2017: main directions according to the data National Statistics Office of Ukraine]. *history.diaspora*. Retrieved from <https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/a.516538005518814/1007059126466697/?type=3> ta «Livi» i «pravi»: «dobro» proty «zla»? Ukrayintsi – tse tytul'na natsiya, tomu bud'-yaki mihranty mayut' prystosuvatys' do kul'turnykh tsinnostey, yaki my mayemo v Ukrayini». [in Ukrainian].
11. Heopolitychni oriyentatsiyi zhyteliv Ukrayiny: cherven' 2021r [Geopolitical orientations of the inhabitants of Ukraine: June 2021]. *kiis.com*. Retrieved from <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1054&page=1&fbclid=IwAR3UDwPNNRb33XRXT5goiktRce-ofTeaFrpZzST2UdC488aUqUg1gGl-slo> - KMIS: a takozh «Ukrayintsi staly shchaslyvishymy. Nashi pozytsiyi u tematychnomu mizhnarodnomu reytnhu za 2021 rik vidchutno perevyschlyly pokaznyky 2020 i 2019-ho. Nevzhe my zrozumily holovne i pochaly tsinuvat, shcho mayemo?». [in Ukrainian].
12. «Podrobnее o Budushchem» - v knyzi Alekseya Tolkachëva-Zavetnaya Ukrayna» [«More about the Future» - in the book by Alexei Tolkachev-Testament Ukraine]. *ridero.ru*. Retrieved from https://ridero.ru/books/zavetnaya_ukr [in Russian].
13. Try problemy, vid vyrishennya yakykh zalezhyt' nashe maybutnye [Three problems on which our future depends]. *telegraf.com.ua*. Retrieved from <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/politika/5626156-kinets-ukrayini-tri-problemi-vid-virishennya-yakih-zalezhit-nashe-maybutnye.html?fbclid> [in Ukrainian].
14. Kravchuk, P. & Kul'chyts'ka, K. (2021) Yak ukrayintsi porushuyut' mihratsiyne zakonodavstvo YES, ale ne perehynayut' palku [How Ukrainians violate EU migration legislation, but do not bend the stick.]. *m.dt.ua*. Retrieved from https://m.dt.ua/international/yevropeyska-spokusa-347437_.html [in Ukrainian].
15. Bekeshkina, I. Poka my zhivy, nichego ne resheno okonchatel'no [While we are alive, nothing has been finally decided]. *zn.ua*. Retrieved from https://zn.ua/interview/irina-bekeshkina-poka-my-zhivy-nichego-ne-resheno-okonchatelno-312567_.html?fbclid=IwAR10LT1pwCGp-81KKtz1EVfKEd9rcMHnfd6jYQPgrfMlmlJACac3dSKhryHo#.XnXwG4EYQvs.facebook [in Russian].
16. Mizhosobystisna polityko-psykholohichna napruzhenist' naseleennya Ukrayiny [Interpersonal political and psychological tension of the population of Ukraine]. *kiis.com.ua* Retrieved from <http://kiis.com.ua/lang=ukr&cat=reports&id=935&page=1> [in Ukrainian].
17. Holovakha, Y. *Ukrayintsi vpershe usvidomyly, shcho druzhba z Rosiyeyu - tse shlyakh do prynyzhennya* [Ukrainians realized for the first time that friendship with Russia is the way to humiliation]. Retrieved from https://lb.ua/society/2018/12/13/414770_evgeniy_golovaha_ukrayintsi_vpervie.html?fbclid=IwAR3RNQE1aWdWtdXX7m0OfAvMo3lkWZExpTkLG-Gy5S1PPK41PnIuWOFQ [in Ukrainian].
18. «Shchodo udoskonalennya poryadku pratsevlashtuvannya inozemtsiv v Ukrayini» [On improving the employment of foreigners in Ukraine]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v> . <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v> [in Ukrainian].
19. VII zasidannya Ekspertnoyi rady z pytan' mihratsiyanoi polityky Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen' [VII meeting of the Expert Council on Migration Policy of the National

- Institute strategic research]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/vii-zasidannya-ekspertnoi-radi-z-pitan-migraciynoi-politiki-nacionalnogo-institutu?fbclid=IwAR1ZIBPhPbWyGRK62JYywSW4Eeuh9COYNP4R9cN3aXkUAWMS1dx4UOinpE> [in Ukrainian].
20. Skil'ky kryminal'nykh pravoporushen' skoyily v Ukrayini inozemtsi [How many criminal offenses did foreigners commit in Ukraine?]. *slovoidilo.ua*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/17/infografika/suspilstvo/skilkykryminalnyx-pravoporushen-skoyily-ukrayini-inozemtsi> fbclid=IwAR150rdQ8a6zz3J_EMDcLE3PkSxy5RLXbw7WP7iof5w3vZgHkzBYN-tZWoQ_aem_AfbvPNNpJ2NLM20bFb4FMIjCDOYf7KAQ3gFQ0QD66_OGb_i4bSsketEZ-Cyr5F0NsH16KFcPzyktHazTwZiGosZN9apdjfN_99IEjZ70-T2qj2_MCSGjzbHImFmII4lal6g [in Ukrainian].
 21. *Protydiya proyavam teroryzmu, separatyzmu, ekstremizmu ta nelehal'niy mihratsiyi v suchasnykh umovakh: stan, problemy ta perspektivy* [Countering the manifestations of terrorism, separatism, extremism and illegal migration in modern conditions: status, problems and prospects]. Dnipro : Dniprop. derzh. Un-t., 2016. – 356 s. Retrieved from <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> [in Ukrainian].
 22. Mechty o Yevrope: bezhentsy i ksenofobiya v Rossii i Ukraine [Dreams of Europe: Refugees and Xenophobia in Russia and Ukraine]. *www.opendemocracy.net* Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/ru/mechty-o-evrope/> [in Russian].
 23. Rassel, H. (2018). *Rik khyuhe po-dans'ky. Sekrety nayshchaslyvishoi kraïny u sviti* [Secrets of the happiest country in the world] (O Lips'koï, Trans). KH.: Vivat [in Ukrainian].
 24. Fukuyama, F. Politika identichnosti i predposylki grazhdanskoï voïny v SSHA [Fukuyama F. Identity Politics and the Preconditions of the Civil War in the United States]. *eadaily.com*. Retrieved from <https://eadaily.com/ru/news/2018/11/14/fukuyama-politika-identichnosti-i-predposylki-grazhdanskoy-voyny-v-ssha>. [in Russian].
 25. *Ukrayins'ke suspil'stvo: mihratsiynyy vymir* [Ukrainian society: the migration dimension]. Kyiv. Retrieved from https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf [in Ukrainian].
 26. Taras K Oleksyk , Walter W Wolfsberger , Alexandra M Weber , Khrystyna Shchubelka , Olga T Oleksyk , Olga Levchuk , Alla Patrus , Nelya Lazar , Stephanie O Castro-Marquez , Yaroslava Hasynets ... Show more. Author Notes GigaScience, Volume 10, Issue 1, January 2021, giaa159, URL: <https://doi.org/10.1093/gigascience/giaa159> . Published: 13 January 2021 Article history Genome diversity in Ukraine Abstract. <https://academic.oup.com/gigascience/article/10/1/giaa159/6079618?searchresult> [in English].
 27. Batyry kak OPG, oligarkhi kak tulenguty, slabye khany, traybalizm, nepotizm i drugie paralleli kazakhskoy istorii [Batyr as organized crime groups, oligarchs as Tulenguts, weak khans, tribalism, nepotism and others parallels of Kazakh history]. *orda.kz*. Retrieved from https://orda.kz/batyry-kak-opg-oligarhi-kak-tulenguty-slabye-hany-trajbalizm-nepotizm-i-drugie-paralleli-kazahskoj-istorii/?fbclid=IwAR09-IKC93yBkvu_mTIQrHD_08BfvP7NYN9P98sivZjk7UY-JDKpWFUnHV8 [in Russian].